

MES'ÛDÎ'DE ŞİİLİK EĞİLİMİ OLDUĞU ELEŞTİRİSİ ÜZERİNE

On the Critique That There is Shī'ism Tendency in Mes'ûdî

Prof. Dr. Mithat Eser

Orcid: 0000-0002-7738-9611/Konya Selçuk Üniversitesi/İslami İlimler Fakültesi/İslam Tarihi.

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 29 Eylül 2020

Kabul tarihi: 07 Ekim 2020

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Mes'ûdî, Şîa, Teşeyyu', Tenkit.

ÖZ

Bazı İslam tarihçileri, Şîi veya Şîiliğe eğilimi (teşeyyu') olmakla tenkit edilmiştir. Mes'ûdî, söz konusu eleştiriye muhatap İslam tarihçilerinden birisidir. Bazıları Mes'ûdî'nin İmâmiye Şîa'sından olduğunu söylemişlerdir. Bazıları ise onun Şîiliğe eğilimi olduğunu iddia etmişlerdir. İddialarına farklı gerekçeler ortaya koymuşlardır. Onun elimizdeki eserleri *Mürûcû'z-Zeheb* ile *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* incelendiğinde söz konusu iddiaların gerçeği yansıtmadığı görülmektedir. Görüldüğü kadarıyla İmâmiye Şîa'sına mensup alimler, Mes'ûdî'yi kendi mezheplerinden göstermeye çalışmışlardır. Onlar, bu amaçla *İsbâtü'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib* isimli eseri ona nispet etmişlerdir. Bu doğru bir husus değildir. Bununla birlikte Mes'ûdî'nin, diğer İslam tarihçilerinde görüldüğü gibi Hz. Ali ve evladına karşı bir muhabbetinin ve meylinin olduğu da açıktır. Onun, Hz. Ali ve evladını için kullandığı övücü dil bu gerçeği göstermektedir. Bu çalışmada, İslam tarihçilerine yöneltilen tenkitlerin sağlam delillere dayalı olması gerektiği Mes'ûdî örneğinde gösterilmiştir. Kişilerin beyanları ve açık ifadeleri bu noktada önem arz etmektedir. Aksi taktirde İslam tarihçileri ve eserlerini olduğundan farklı gösterme tehlikesi doğabilir. Bu da söz konusu tarihçilerin eserlerinden yararlanma konusunda önyargılı bir yaklaşıma sebep olabilir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 29 September 2020

Accepted 07 October 2020

Keywords: Islamic History, al-Mas'udi, Şia, Teşeyyu', Criticism.

ABSTRACT

Some Islamic historians were criticized about they are Shiah or they have tendencies to Shiism. Mas'ûdî is one of the Islamic historians who come in for this criticism. Some people asserted that he was part of the Imâmiyya of Shia and some people asserted that he has tendency to Shiism. They showed different reasons about their assertions. When his works of "*Murûdj aldhahab*" and "*al-Tanbîh wa 'işhrâf*" are analyzed, it is seen that these assertions do not reflect the truth. It seems the scholars from the Imâmiyya of Shī'a wanted to show Mas'ûdî from their sect. For this purpose, they attributed the work named "*İthbât al-waşıyya li 'l-İmâm 'Alī b. Abī Tâlib*" to him. This is not true. But it is obvious that Mas'ûdî had fondness and tendency to 'Alī b. Abī Tâlib and his lineage. The laudatory language which he used for 'Alī b. Abī Tâlib and his lineage shows this truth. In this work, it is showed through Mas'ûdî case that the criticisms against Islamic historians must be based on strong evidences. Declarations and open expressions of individuals are important at this point. Otherwise, it may be possible to show Islamic historians and their works differently. This may lead to a prejudicial approach about utilizing the works of these historians.

* Sorumlu yazar/*Corresponding author.*
e-posta: mithateser@hotmail.com.

GİRİŞ

Bir insan, eser veya konunun doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi anlamına gelen eleştiri (tenkit), İslam tarihinde çokça görülür. İslam tarihinde özellikle ilim adamlarının farklı açılardan eleştirilere muhatap oldukları bilinmektedir. Ancak bu eleştiriler zaman zaman doğru ve yanlışlarından daha çok olumsuzlukların ortaya konulması hatta söz konusu kişinin itibarını yok etmeye yönelik olabilmektedir. Şîilik eğilimi, İslam tarihçileri açısından eleştiri konularından bir tanesidir. Şîilik eğilimi olarak tercüme edilen teşeyyu', en geniş anlamıyla Şîa fırkasının görüşlerini benimsemek demektir. İlk dönemde Hz. Ali'yi Resûl-i Ekrem'den sonraki en faziletli kişi saymak, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in faziletini kabul etmekle birlikte Hz. Ali'nin Hz. Osman'dan üstün, muhalifleriyle yaptığı savaşlarda haklı, rakiplerinin ise haksız olduğuna inanmak gibi anlamlara gelirken sonraki dönemlerde Hz. Ali'yi bütün sahâbîlerden üstün görüp ilk üç halife ile sahâbîlerin çoğu hakkında menfi kanaatler taşıma anlamında kullanılmıştır. (İbn Hacer, 1326: 1/94; Sehâvî, 2003: 2/67; Aşikkutlu, 2011: 40/564) İbn Hacer'e göre ise teşeyyu', Hz. Ali'yi sevmek ve sahâbe arasında onu öne almaktır. Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in önüne alınması teşeyyu'da ileri gitmek (gulûv) anlamına gelmektedir. (İbn Hacer, 1379: 1/459)

Elimizdeki mevcut ilk siyer kaynağının sahibi Muhammed b. İshâk başta olmak üzere Vakıdî, Taberî gibi meşhur isimlerden birçok İslam tarihçisi teşeyyu' iddiası ile eleştirilmiştir. (Öz, 2008: 233-235; Nur Velî, 2014: 152, 166, 178) Bu konuda ön plana çıkanlardan bir tanesi Mes'ûdî'dir. (Bağdatlı İsmail Paşa, 1951: 1/679; Avcı, 2004 29/353-354) O, Bağdat'ta doğmuş, çocukluğu ve gençliği burada geçmiştir. Bağdat'ın önde gelen ilim adamlarından eğitim almıştır. Farklı mezhep ve alanlara sahip hocalardan aldığı derslerin yanında birçok bölgeyi gezip farklı insanlarla görüşmesinin bir sonucu olsa gerek, başta tarih olmak üzere kozmoloji, astroloji, dinler ve mezhepler tarihi, fıkıh, kelam, felsefe, ahlâk, siyaset, Ehl-i beyt, on iki imam ve imâmet konularında yazılmış, isimleri *Mürûcû'z-Zeheb* ile *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*'ta geçen 34 tane eseri mevcuttur. (Eser, 2020: 20) Bir çok alanda fikirler dile getiren ve kitaplar yazan Mes'ûdî'nin Şîilik eğilimi olduğunun yanı sıra İmâmiyye'ye mensup bir Şîi ve Mu'tezilî olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. (Sübki, 1413: 3/456; İbn Hacer, 1971: 4/225; Avcı, 2004: 29/353-354)

Bu makalede elimizde mevcut bulunan *Mürûcû'z-Zeheb* ile *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* isimli eserlerinden hareketle Mes'ûdî'nin özeldi İmâmiyye'ye mensup bir Şîi, genelde ise teşeyyu' eğilimli olduğuna dair iddiaların ne derece doğru olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece özellikle İslam tarihçilerinin maruz kaldığı bu tip ithamların gerçekliği, ithamların sebepleri gibi hususlar ortaya konulmuş olacaktır. Ayrıca teşeyyu' konusunun dönemlere göre anlamının farklılaştığı hakikatinin (Topgül, 2012: 58-59) Mes'ûdî'ye yapılan eleştiriler üzerinden sağlaması da yapılacaktır.

1. Mes'ûdî'nin Şîiliği

Mes'ûdî için bazen salt olarak Şîi, bazen İmâmiyye'ye mensup olduğu iddiası söz konusudur. Şîa veya Şîilik, Hz. Peygamber'in vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali'ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır. (Öz, 2010: 39/116) İmâmiyye ise imâmeti dinin esaslarından kabul eden, bazen Şîa ve İsnâaşeriyye ile eş anlamlı olarak kullanılan Şîi fırkaların ortak adıdır. (Öz, 2000: 22/207) Hz. Ali ile beraber onun soyundan gelen imamların on iki kişi olduğuna inanan Şîi grup ise İsnâaşeriyye diye isimlendirilir. (Fığlalı, 2001: 23/142) Burada Mes'ûdî'nin özelden genele önce Şîa'nın kolu İsnâaşeriyye ardından da genel olarak Şîi olduğu ithamları ele alınacaktır. Mes'ûdî'nin eserlerinde İmâmiyye ifadesini İsnâaşeriyye anlamında kullandığına da dikkat etmek gerekmektedir.

Mes'ûdî'nin İsnâaşeriyye Şîası'na mensup bir kişi olup olmadığının tespiti noktasında en önemli husus, onun on iki imam ile ilgili görüşüdür. Bu konuda Mes'ûdî, İsnâaşeriyye anlamında İmâmiyye Şîası'nın imâmeti on iki kişiyle sınırlı tuttuğunu ve bunun gerekçesinin de sadece Süleym b. Kays'tan gelen Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben söylediği "Sen ve senin neslinden on iki kişi hak imamlardır." sözü olduğunu söylemektedir. Bu kişiye göre on ikinci imamın ismini nesebiyle birlikte veren Mes'ûdî, söz konusu rivayeti Süleym b. Kays'tan başka rivayet eden hiç kimsenin bulunmadığını ifade

etmektedir. O daha sonra farklı Şîî mezheplerin ve Mu'tezile, Hâriciyye gibi mezheplere mensup kişilerin imâmet konusundaki görüşlerini başka kitaplarında ayrıntılı olarak anlattığını söyler. (Mes'ûdî, 1938: 199) Mes'ûdî, on iki imamla ilgili olumlu herhangi bir söz söylemediği gibi rivayetin bilinen bir rivayet olmadığını, tek bir kanaldan rivayet edildiğini söylerken sanki olumsuz bir tavır takınır. Sadece bu rivayeti naklettiği için onun Şîîlikle itham edilmesi (Nur Velî, 2014: 202) çok sağlıklı bir yaklaşım değildir. Öte yandan Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zeheb* isimli eserinde Mu'tezile'nin imâmet görüşünü açıklarken farklı mezheplerin ve alimlerin konuyla ilgili görüşlerini daha ayrıntılı verir. Bu konuda İmâmiyye'nin devlet başkanının (imam) şahsiyetinin ve adının Allah ve Resûlü tarafından açık bir şekilde belirlendiği görüşünde tek kaldığını (infirâd) belirtir ve söz konusu mezhebe göre imam olabilecek kişinin özelliklerini sayarken masum, insanların en cömerdi, en alimi olma gibi özellikleri sayar. Bunların bir kişide olmasının zor olduğunu ancak İmâmiyye'ye göre hepsinin Hz. Ali'de mevcut olduğunu belirtir. (Mes'ûdî, 1409: 3/224-225) Ancak o, konuyla ilgili bilgileri aktarırken yorumda bulunmaz ve kendi görüşlerini açıklamaktan kaçınır; bunun sebebi olarak kitabı yazma amacının sadece haber vermek ve bilgi aktarmak olduğunu söyler. (Mes'ûdî, 1409: 3/225-226) Mes'ûdî, on iki imamın hayatıyla ilgili bazı bilgiler verse de Ehl-i Sünnet'in İmam Şafiî, Ahmed b. Hanbel gibi alimlerini de över. (Faruqi, 2006: 36) Örneğin o, on ikinci imam başlığı altında on birinci imam olarak kabul edilen Hasan b. Ali'nin 29 yaşında Halife Mu'temid döneminde 260 yılında ruhunun kabzedildiğini, onun gelmesi beklenen Mehdi'nin (el-Müntezar) ve on ikinci imamın babası olduğunu söyler. Ardından on ikinci imamın İmâmiyye'nin Kat'ıyye koluna göre olduğunu, Hasan b. Ali'nin vefatından sonra onların Hz. Peygamber'in ailesinden beklenen kişi (el-Müntezar) ile ilgili ihtilaf ettiğini ve yirmi gruba ayrıldıklarını söyler ve konuyla ilgili başka kitaplarını referans gösterir. (Mes'ûdî, 1409: 4/112)

Mu'tezile'nin önde gelenlerinden Amr b. Ubeyd ile döneminde İmâmiyye kelâmının en önemli temsilcisi (Öz, 1998: 18/153) Hişâm b. Hakem arasındaki imamın gerekliliği münazarasını yorumlamadan nakleder ve Hişâm'ın Amr'ı susturan sözlerini rivayet eder. (Mes'ûdî, 1409: 4/22-23) Mes'ûdî'nin imâmet ile ilgili mezheplerin görüşlerini açıkladığı ve yorumlar yaptığı kitaplar bulunmakla birlikte bu kitaplar elimizde mevcut değildir. Dolayısıyla onun, imâmet ile ilgili görüşlerini mevcut verilere göre değerlendirmek durumundayız. Bu arada ona nispet edilen *İsbâtü'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib* isimli eser, Mes'ûdî'nin ne kendisinin ifade ettiği ne de bu konuda yazarların ona nispet ettiği bir kitaptır. Üstelik üslup olarak da Mes'ûdî'nin elimizde mevcut bulunan eserlerine benzemediği ifade edilmektedir. Sadece Şîî alimler, söz konusu kitabın Mes'ûdî'ye ait olduğunu savunmaktadırlar. Onlar bu kitabın Mes'ûdî'ye aidiyetini; kitaplardaki üslup benzerliği, Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-Zeheb*'teki Şîî görüşleri ve onun kitaplarındaki teolojik bilgilerin aynılığı ile açıklamaktadırlar. Hatta onlara göre 11. yüzyıldan bu yana bu kitabın Mes'ûdî'ye aidiyeti bilinmektedir. (Tahrânî, 1983: 1/110; Pierce, 2013: 54-55; Süveykit, 1986: 108) Mes'ûdî'ye nispet edilen bu kitabın içeriğine baktığımızda Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerle ilgili malumatlar kitabın yarısını oluşturmaktadır. Burada Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen bir nurun varlığından (nûr-ı Muhammedî) bahsedilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde ise Hz. Ali başta olmak üzere on iki imamdan, onların mucizelerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'den söz konusu nur Hz. Ali'ye, ondan çocuklarına ve sırayla İmâmiyye mezhebinin on iki imamdan kalan diğerlerine geçtiği ifade edilmektedir. Bu içeriğiyle kitap tam bir İsnâşeriyye anlamında İmâmiyye Şîî'sine ait bir özellik gösterir. On iki imam ile ilgili bu tarzda yazılan kitapların da ilki olma özelliğini taşımaktadır. (Müellifi meçhul, *İsbâtü'l-Vasiyye*, ts.; Pierce, 2013: 52, 58) Üstelik aynı isimle yazılmış başka Şîî alimlerin kitapları da vardır. (Tahrânî, 1983: 1/110-111; Süveykit, 1986: 108) Mes'ûdî'nin elimizdeki kitaplarında eski kitaplarına ısrarla atıf yaparken özellikle Hz. Ali ve çocukları konusunda geniş bilgiyi bazı kitaplarında anlattığını söylemesine rağmen bu kitabı zikretmemesi, söz konusu kitabın ona ait olmadığını en önemli delili olsa gerektir. Muhtemelen söz konusu kitap Şîî mezhep mensuplarının Mes'ûdî üzerinden imâmet konusunu ve on iki imamın imâmetini ispata çalıştıkları bir çalışmadır. Ayrıca kitabın girişinde Mes'ûdî'nin İmâmiyye mezhebine mensup olduğu Şîî alimlerden nakillerle açıklanmaktadır. İlginç bir şekilde Şîî alimlerin onu kendi mezheplerinden kabul etmesi, onun Şîî olduğuna delil getirilmektedir. (Nur Velî, 2014: 200)

İsbâtü'l-Vasiyye'nin girişinde kitabın tahkik edenler "Mes'ûdî'nin İtikadı" başlığı altında *Mürûcû'z-Zeheb*'ten bir nakil vermekte ve onun kendi mezheplerine mensubiyetine delil getirmektedir.

(Müellifi mechul, İsbâtü'l-Vasiyye, ts., 4-5) Âlemin yaratılışı ile ilgili "Rivayet edildiğine göre" (ruviye) ifadesi ile başlayan rivayette Hz. Ali'nin Hz. Adem'den Hz. Peygamber'e kadar gelen bir nur olduğundan, imâmet ve hidayet rehberliğinden bahsedilmektedir. Rivayete göre gizlenen bu nur, Hz. Ali'nin "Tabiatımıza intikal etmiş, imamlarımızda parlamıştır. Biz semanın ve yeryüzünün nurlarıyız. Kurtuluş bizimledir, gizli ilim bizden çıkar, işlerin sonucu bize döner. İmamların sonuncusu, ümmetin kurtarıcısı, nurun gayesi ve her işin çıkış noktası olan bizim mehdimizle hüccetler son bulur. Biz yaratılmışların en faziletliyeriyiz, tevhid ehlinin en değerliyeriyiz, âlemlerin Rabbinin hüccetleriyiz. Bizim dostluğumuza (velâyet) sarılan, bize tutunan kişiye nimetler yarasın." ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla imamlara geçmiştir. Bu rivayetin senedini de nakleden Mes'ûdî, "Biz, bu rivayet ve tarihlerinin senedlerinin birçoğuna değinmedik. Çünkü biz, burada sözü uzatmaktan ve ayrıntıya dalmaktan endişe ederek bu tip rivayetleri ve muttasıl senedlerini, sorumluluğu kendisinden naklettiğimiz kişiye yükleyerek ve bu kişilerden naklederek hepsini önceki kitaplarımızda anlattık." (Mes'ûdî, 1409: 1/42-43) demektedir. Acaba Mes'ûdî'nin bu rivayeti nakletmesi ve bu sözleri söylemesi onun bunları kabul ettiği ve onun İmâmiyye mezhebine mensup olduğu anlamına gelir mi? Mevcut kitaplarındaki sözlerinden ve genel ifadelerinden hareketle biz bu sözleri, objektif bir tarihçi edasıyla verdiğini düşünmekteyiz. Anlayabildiğimiz kadarıyla Mes'ûdî, İmâmiyye mezhebine mensup bir kişi değildir. Çünkü yukarıda geçen on iki imam rivayeti ile ilgili ifadeleri, Mes'ûdî'nin İmâmiyye Şîası'na mensup olmadığını göstermektedir. Ancak onun başka bir Şîî mezhebine mensup olup olmaması noktasında bize fikir verecek bazı rivayetlerin burada ele alınması gerekmektedir.

Mes'ûdî'nin İmâmiyye Şîası'na mensup olmasa da genel olarak Şîî mezhebinden olup olmamasıyla ilgili Râşit Halifer Dönemi'ndeki halifeleri meşru halife olarak kabul edip etmediği, ilk üç halifenin Hz. Ali'nin hakkını gasp edip etmemesi konusu önemli bir ayırım noktasıdır. Aynı konunun başka bir yönü, Hz. Ali'nin ayet-i kerime veya hadislerle yani nasla tayin edilmesi meselesidir. Onun Şîî olup olmamasının bir başka göstergesi ise, on iki imam dışında Hz. Ali'den sonra gelen ve nasla tayin edilen imamları kabul edip etmemesidir. Bu konularda Mes'ûdî'nin görüşleri, onun mezhebinin Şîa olup olmadığını gösterecek temel hususlardır.

Mes'ûdî'nin Şîî bir filozof ya da tarihçi olup olmadığına dair bir makale ele alan Faruqi, Hz. Ali'nin Şîa'nın iddia ettiği gibi nasla halife olduğuna veya bilerek ya da bilmeden ilk üç halifenin Hz. Ali'nin hilafet hakkını gasp ettiklerine dair Mes'ûdî'nin herhangi bir açıklamasının olmadığını söylemektedir. Ona göre, Hz. Ali Hz. Ebû Bekir'e halifelik onun hakkı olduğundan değil, sadece sorun çıkarmamak için biat etmiştir. Gerçi "Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e söylediği 'Bizimle istişare etmeden, hakkımızı gözetmeden işimize engel mi oldun?' sözüne Hz. Ebû Bekir'in 'Öyle değil (belâ) sadece fitne çıkmasından korktum.'" cevabını (Mes'ûdî, 1409: 2/301) Nur Velî, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti kabulde tereddüt ettiği, pişman olarak bunun Hz. Ali'nin hakkı olduğu, Âl-i Beyt'in işini bozduğu ve bunu da fitneden korktuğu için yaptığını kabul ettiğini ikrar olarak açıklamaktadır. (Nur Velî, 2014: 202) Burada "Belâ" ifadesinden bir çok anlam çıkartılarak Mes'ûdî'nin Şîîliğine delil getirilmesi ön yargılı bir yaklaşım gibi durmaktadır. Oysaki önceki cümlelerin olumlu olmasından hareketle "Belâ" ifadesi Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ali'nin söylediklerini kabul ettiği değil, reddettiği şeklinde anlaşılmalıdır. Bir de bu konularda Mes'ûdî, rivayeti vermekle yetinmekte, kendisi yorum yapmamaktadır. Mes'ûdî aynı şekilde Hz. Ömer'in seçiminden bahsederken, Hz. Ali'nin hilafet hakkıyla ilgili herhangi bir şey söylemez. Her ikisinin de halife pozisyonlarıyla ilgili herhangi bir eleştiri yoktur. Hatta Mes'ûdî, onların siyasî birikimini, sağduyu ve bilgeliğini bunlardan da öte dindarlığını, adalet ve ahlakını övmektedir. Hz. Osman'ı ise bazı konularda överken, serveti ve yakınlarını idareye getirmesini eleştirmekte, onu Hz. Ömer ile yer yer kıyaslamaktadır. Bununla birlikte Hz. Ali aleyhine onun halife olması veya Ümeyyegoğullarından olmasıyla ilgili Şîa'nın görüşlerine benzer bir görüşü görünmemektedir. Hz. Osman'ı saygılı bir üslupla eleştiri, Beyzâvî, İbn Hacer, İbn Sa'd gibi kişiler tarafından da yapılmıştır. (Faruqi, 2006: 33-34) Mes'ûdî'nin Hz. Osman hakkındaki farklı haberleri eserlerinde nakletmesi, mezhep taraftarlığından ziyade tarihçiliğinin ve objektifliğinin bir gereği gibi durmaktadır. Çünkü o, Hz. Osman'ın güzel haberlerini önceki kitaplarında anlattığını da söylemektedir. (Mes'ûdî, 1409: 2/348)

Mes'ûdî, İbrahim b. Muhammed ile Musa b. Abdülmelik arasındaki münazarayı anlatırken Musa'nın İbrahim'i râfizilikle ithamına karşı İbrahim'in cevabını verir. Buna göre İbrahim, râfiziliğin Hz. Ali'nin Abbas'tan, Hz. Ali'nin oğullarının Abbas'ın oğullarından hilafete daha layık olduğunu iddia etmek olduğunu, kendisinin her ithamı taşıyabileceğini ama bunu kabul edemeyeceğini söyler. (Mes'ûdî, 1409: 4/23-24) Yukarıda Hz. Ali'nin imamlar ile ilgili görüşünü nakleden Mes'ûdî, burada da Hz. Ali'nin Abbas'tan Alioğullarının da Abbâsoğullarından hilafete daha layık olduğunu söylemenin râfizilik anlamına geldiğine dair bir rivayet nakletmekte ama bu rivayetle ilgili de bir yorum yapmamaktadır.

Mes'ûdî, eserlerinde diğer halifelerden farklı bir şekilde Hz. Ali'den yer yer "Müminlerin emîri" olarak bahseder. (Mes'ûdî, 1938: 202, 221, 259; a.mlf., 1409: 1/42, 43) Ancak Hz. Ömer başta olmak üzere başka halifelere aynı lakabın kullanıldığı rivayetleri de rahatlıkla aktarır. (Mes'ûdî, 1938: 311, 300)

On iki imamın imâmetini bir inanç konusu olarak kabul eden İsnâaşeriyye Şîas'nın dışında farklı Şîî gruplarla ilgili görüşleri de onun Şîî olup olmaması ile bağlantılı bir konudur. Mes'ûdî, Şîa'nın her dönemde gizli ya da açık bir imamın olacağını kabul eden Ashâbü'n-Nesak grubu ile Mûsâ b. Ca'fer'in öldüğüne kesin bir şekilde inanıp imâmetin devam ettiğini savunan Kat'ıyye mezheplerinin imâmet görüşlerini anlatır. (Mes'ûdî, 1938: 199; a.mlf., 1409: 1/49) Ancak bunlarla ilgili herhangi bir yorum yapmaz. O, Şîa ve Gulât-ı Şîa'nın görüşlerini *el-Makâlât fî Usûlî'd-Diyânât* isimli kitabında anlattığını söyler. (Mes'ûdî, 1938: 343) Aynı şekilde Zeydiyye grubunu, onların yaşadığı dönemde sekiz farklı kolunun bulunduğunu ve onların İmâmiyye'den farklılıklarını, onların dışındaki farklı Şîî fırkalarını *el-Makâlât'ta* ayrıntısı ile ele aldığı ifade eder. (Mes'ûdî, 1409: 3/208-209) Bütün bu ifadelerine rağmen Mes'ûdî, herhangi bir mezhebe mensubiyetine dair bir imada bulunmaz.

Mes'ûdî'nin gerek *Mürûcû'z-Zeheb* gerekse *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* adlı eserlerinde Hz. Ali'nin imâmetini önceleyen ya da Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in ondan daha az hak sahibi olmalarına rağmen hilafetlerinin caizliğini ifade eden görüşler ortaya koymamıştır. Dolayısıyla imâmet konusunda ne İmâmiyye gibi Hz. Ali'nin naslar ile imâmetine ne de diğer Şîî fırkalar gibi Hz. Ali'nin imâmete daha hak sahibi olduğu gibi bir görüşe sahip görünmektedir. Hal böyle olunca Mes'ûdî'nin İmâmiyye veya başka bir Şîî fırkasına mensup olduğunu söylemek uygun görünmemektedir. Genel olarak Mes'ûdî, bütün mezheplerin görüşlerini vermeye çalışmakta ve bazı kitaplarında özellikle imâmet gibi bazı konuları farklı mezheplere göre anlattığını ifade etmektedir. Bu noktada objektif olmaya çalıştığını en azından objektif olmak gerektiğini mezheplerin görüşlerini, kendilerine teyid ettirmek gerektiğini Karmatîler üzerinden anlatır. Mes'ûdî'nin ifade ettiğine göre, Karmatîlere reddiye yazanlar onların görüşlerini başkalarının anlatmadığı bir şekilde vermişlerdir. Halbuki Karmatîler, kendileriyle ilgili olan bu sözleri kabul etmezler ve reddiye yazarları da onların görüşlerini verirken bu grubun onayını almazlar. Yani bir mezhebin görüşleri başkaları tarafından anlatılırken söz konusu mezhep sahipleri o görüşleri ya sahiplenmelidir ya da aktaranlar mezhep sahiplerinden bu görüşlerle ilgili onay almalıdır. Aksi taktirde objektiflikten bahsedilemez. Mes'ûdî, Karmatîlerin görüşlerini aktarmayı veya onlara reddiye yazmayı amaçlamadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla elimizdeki kitaplarından hareketle söyleyecek olursak Mes'ûdî, herhangi bir Şîî mezhebinin görüşlerini aktarırken tasdik veya reddetme gibi bir pozisyon içerisinde olmamıştır. O, kendi görüşlerini ortaya koymaktan ziyade olayları anlatma yolunu tutmuş, mezhep görüşlerini tasdik veya reddetme yerine sadece aktarmaya çalışmıştır.

2. Mes'ûdî'nin Şîîlik Eğilimi

Burada Mes'ûdî'nin sahâbîler arasında Hz. Ali'yi öne çıkaran özellikle onun Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den daha faziletli olduğuna dair görüşlerinin varlığı söz konusu edilecektir. Aynı şekilde imâmet konusu haricinde Hz. Ali ve evladına karşı tutumu incelenecektir. Devlet başkanı (imâmet) konusunda tipik Şîî görüşlerine sahip olmayan Mes'ûdî'nin Hz. Ali ve evladına genel olarak bakışında Şîîliğe eğilimli olup olmadığı tespiti yapılmaya çalışılacaktır.

Ehl-i Sünnet ile Şîa arasında ayrışma noktalarından birisi ilk Müslümanın kim olduğudur. Konu Hz. Hatice üzerinden yürütülmek yerine daha çok Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ali arasında dönüp durmaktadır. Ehl-i Sünnet orta yolu bulmak adına erkek, kadın, köle ve çocuklardan ilk Müslüman olanların isimlerini verir. Şîa ise Hz. Ali'nin ilk Müslüman olduğunu kabul eder. İlk Müslüman olan erkek konusunda ihtilaf

bulduğunu söyleyen Mes'ûdî, bazılarının Hz. Ali, bazılarının da Hz. Ebû Bekir olduğunu söylediğini nakletmektedir. Hatta Zeyd b. Hârise, Habbâb b. Eret gibi başka isimleri kabul edenleri de isimleriyle birlikte zikreder. Burada Hz. Ali'yi ilk sırada sayar ve ardından Hz. Ali'nin çok küçük yaşta Müslüman olduğunu söyleyenlerin onun akli başında değilken ne yaptığını bilmez bir halde Müslüman olduğunu ortaya koymak için böyle bir görüşe meylettiklerini, böylece Hz. Ali'nin faziletini ve değerini düşürmeye çalıştıklarını söyler. (Mes'ûdî, 1938: 199-200) O, Hz. Ali'nin Müslümanlığı ile ilgili konunun ayrıntılarını *es-Safve fi'l-İmâme* ve *el-İstibsâr* kitaplarında anlattığını ifade eder. (Mes'ûdî, 1409: 2/277) *Mürûcû'z-Zeheb*'te biraz daha tarafını belli eder ve önce Hz. Ali'nin Müslümanlığını daha sonra ayrı bir başlık halinde Hz. Ebû Bekir'in Müslümanlığını anlatır. Bu esnada Hz. Ali ile ilgili olumlu sözleri dikkat çekicidir. (Mes'ûdî, 1409: 2/276-277) O, böylece bazı insanların gördüğü şekliyle Hz. Ali'nin Müslüman olma durumunu kabul etmektedir. O, tarafların delillerine hakimdir ve konuyla ilgili tartışma ve ayrıntıları ele aldığı kitaplarını okuyucuya referans gösterir. Böylece tarih kitabında açıkladığı çeşitli teori ve yorumları nesnel olarak verme görüşüyle uyumlu hareket eder. (Faruqi, 2006: 33) Bu görüşleriyle Hz. Ali'yi biraz önceler gibi durmaktadır ancak net ifadeler kullanmaktan çekinir, bütün görüşleri veren objektif bir görüntü çizer.

Mes'ûdî, Hz. Ali'nin faziletlerini anlatırken İslam'ı kabul ve hicrette öncelik, Hz. Peygamber'e yardım ve yakınlık, kanaatkâr olma, Hz. Peygamber adına her şeyini verme, Kur'an'ı ve âyetlerin iniş sebebini bilme, Allah yolunda cihad, vera, zühd, fetva ve hüküm verme, fıkıh ve ilim gibi hususların tamamının Hz. Ali için geçerli olduğunu ifade eder. İbn Hacer, bu özellikleriyle Hz. Ali'nin sahâbe arasında en faziletli sayılmayı (tafdîl) hak ettiğine dair Mes'ûdî'nin açık sözleri ve diğer aktardıklarından hareketle onun Şîî görüşlere sahip olduğunu söylemektedir. (İbn Hacer, 1971: 4/225; Süveykit, 1986: 75) Her ne kadar İbn Hacer, Hz. Ali'nin sayılan özelliklerinden dolayı sahâbe arasında en faziletli sayılmayı hak ettiğine dair Mes'ûdî'nin açık sözleri bulunuyor dese de Mes'ûdî'nin, Hz. Ali'nin en faziletli sahâbî olduğuna dair bir ifadesi bu rivayette de incelediğimiz iki kitabında da görülmemektedir. Üstelik Allah Resûlü'nün sahâbîlerinin faziletli olmasını sağlayan hususları sayarken ve hepsinin Hz. Ali'de olduğunu ifade ederken sahâbîlerin faziletli olmasının sebeplerini de saymış olmaktadır.

Mes'ûdî, Hz. Peygamber'in müâhât esnasında Hz. Ali'yi kendisine kardeş yaptığını ve ona söylediği sözleri nakleder. Buna göre Hz. Peygamber Hz. Ali'ye konumunun Musa peygamberin yanındaki Harun gibi olduğunu, tek farkın kendinden sonra peygamber gelmemesi olduğunu söyler ve "Ben kimin efendisi (Mevla) isem Ali de onun efendisidir. Allah'ım! Ona dost olana dost ol, ona düşmanlık yapanın hasmı ol!" vb. sözlerini nakleder. (Mes'ûdî, 1409: 2/425. Krş. 3/11) Hz. Peygamber'in Ali'ye hitaben Gadîr-i Hum'da "Ben kimin efendisi (mevlâ) isem, Ali de onun efendisidir." sözünü söylediğini aktaran Mes'ûdî, Hz. Ali'nin soyu ve Şîa'sının bu günü kutsal kabul ettiklerini de ilave eder. (Mes'ûdî, 1938: 221) Bu rivayeti aktaran Mes'ûdî, ne bu rivayetten hareketle Hz. Ali'nin imâmetine ne de diğer sahâbîlerden üstün olduğuna dair bir çıkarsamada bulunur. Oysaki gerek Şîîlerin gerekse Şîîliğe meyli olanların söz konusu rivayeti görüşlerine delil getirdiği bilinen bir vakıdır. Şîa'ya göre Hz. Peygamber'in Gadîr-i Hum'da söylediği bu söz, Hz. Ali'nin kendisinden sonra devletin başına imam olarak geçmesi gerektiğinin ilanıdır. Onlara göre Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere bütün orada bulunan sahâbe Hz. Ali'yi tebrik etmiştir. (Fıglalı, 1996: 13/279)

Mes'ûdî'nin naklettiği başka bir rivayete göre Hz. Peygamber, Hz. Abbas'a soyunun Hz. Ali'nin neslinden devam etmesinden dolayı Hz. Ali'den memnuniyetini ifade eder. (Mes'ûdî, 1409: 2/428) Faruqi, Allah Resûlü'nün onunla ilgili Hz. Ali'ye itaat edenin kendisine itaat etmiş olacağı, onun Hz. Musa yanında Harun gibi olma vb. sözlerini gündeme getirir, *Mürûcû'z-Zeheb*'te bir çok insanın onun günahsız oluşunu haber verdiğini söyler ve onun Şîî eğilimini görmenin çok zor olmadığını söyler. Bir yandan da ısrarla onun konunun delillerini verip objektif bir görüntü çizdiğinden bahseder. (Faruqi, 2006: 33) Faruqi'nin ifade ettiği Hz. Ali'ye itaatın Hz. Peygamber'e itaat anlamına geleceğine dair Allah Resûlü'ne atfedilen sözün varlığı meçhuldür. Aynı şekilde bazı insanların onu günahsız görmesi konusunun ilgili kitapta nasıl geçtiği bilinmemekle birlikte olsa olsa Şîî inanca sahip kişilerle ilgili bir açıklama olmalıdır. Görebildiğimiz kadarıyla bütün rivayetlerde Hz. Ali'nin faziletleri Mes'ûdî tarafından gündeme getirilmiştir. Ancak bunlar genel olarak Ehl-i Sünnet'in de kabul ettiği hususlardır.

Dolayısıyla açık bir şekilde olmasa da ima yoluyla bu rivayetlerin içeriğine Mes'ûdî'nin katıldığı anlaşılabilir da sonuçta onun Şîî eğilimli olduğunu değil Hz. Ali'ye eğilimli olduğunu söyleyebiliriz. Onun Hz. Ali'ye karşı olan meylini açıklayan bir diğer husus, *Mürûcû'z-Zeheb*'te Hz. Peygamber'in hayatı 32, ilk üç halifenin hayatı ve halifeliği 52 sayfada anlatılırken Hz. Ali'nin hayatı ve halifeliği 77 sayfada anlatılmasıdır. (Mes'ûdî, 1409: 2/297-426) Bütün bunlarla birlikte ona Şîî eğilimli demek için başta da ifade ettiğimiz gibi Hz. Ali'nin diğer sahâbîlerden daha üstün olduğunu Mes'ûdî'nin açıkça ifade ettiği veya bu minvaldeki ifadeleri tasdik ettiğine dair delil gerekmektedir.

Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-Zeheb*'te Hz. Ali'nin isminin her geçtiği yerde "kerramellâhu vecheh" ifadesini kullandığı görülmektedir. (Mes'ûdî, 1409: 1/43, 2/276, 278, 349, 438; 3/8, 13, 96, 206, 343, 396, 415; 4/175) Ancak *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*'ta böyle bir durumun olmaması bu tercihin Mes'ûdî'nin tercihinden ziyade sonradan müstensih ya da kitabı neşredenlerin bir ilavesi olabileceğini akla getirmektedir. Bizim kullandığımız *Mürûcû'z-Zeheb* nüshasının, İran'ın Kum şehrinde basılmış olması da önemli bir ayrıntıdır.

Emevî ve Abbasî idarecilerine Mes'ûdî'nin bakışı da konumuzla alakalı bir husustur. Zira Ehl-i Sünnet bazı halifelere eleştiriler getirmekle beraber genel olarak her iki devletin yöneticilerini halife olarak kabul eder. Şîa ise onları Hz. Ali evladından halifeliği gasp eden kişiler olarak görürler. Ümeyyeoğullarının bazı konularda eleştirildiği bir vakıdır. Bu konuda Mes'ûdî de diğer tarihçilerimizden ayrı değildir. Mes'ûdî, bazı konularda Muaviye'yi eleştirirken zekası, siyasetteki öngörüsü, halkını yönetme ve onlara hakimiyetteki gücünü övmektedir. Bir başka Emevî Halifesi Hişâm b. Abdülmelik de benzer konularda onun tarafından övülür. Müellifimiz Emevîleri, zulümleri, kötü yönetimleri, aşırı lüks hayatları, zevk ve eğlence, kadın ve içkiye düşkünlüklerini eleştirir. Ama söz konusu Abbâsîler olunca, onları bazı noktalar da eleştirse bile Hz. Ali'nin Necef'teki mezarını tahrip eden Mütevekkil'e bile aynı tavrı göstermez. O, bir tarihçi olarak Abbâsîlerin sonunun geldiğine dair siyasî, ekonomik ve sosyal sebepler sayar, Şîî bir bakış açısıyla hareket etmez. (Faruqi, 2006: 34-35, 37)

Mes'ûdî; Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan ile Emevîlerden sadece Ömer b. Abdülaziz ve Abbâsî idarecilerin dönemlerini halifelik (hilâfe) olarak ifade ederken diğer Emevî idarecilerin iktidar zamanları için dönem (eyyâm) ifadesini kullanır. (Mes'ûdî, 1938: 247, 250, 253; a.mlf., 1409: 1/33-37) Buradan hareketle Mes'ûdî'nin Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın halifeliğini tanıdığını söyleyebiliriz. Bu anlamda İmâmîyye Şîası'na mensup olmadığı gibi Şîîlik temayülü taşımadığı da söylenebilir. Söz konusu başlıkların onun öğrencileri veya daha sonrakiler tarafından ilave edilme ihtimalinin varlığı da hatırdta tutulmalıdır. Bu arada onun, Emevî halifesi Yezîd b. Muaviye'nin ölümü için "Helak oldu/Öldü gitti" diye tercüme edebileceğimiz "heleke" ifadesini kullandığını da (Mes'ûdî, 1938: 264) ifade edelim. Kербela hadisesinin müsebbibi Emevî idarecisi için kullandığı üslup da onun Hz. Ali oğullarına karşı tavrını net olarak ortaya koymaktadır. Mes'ûdî'nin Emevî ve Abbâsîlere karşı tutumundaki farklılık Şîa'ya eğiliminden ziyade farklı sebeplerle açıklanabilir. Bu konuda da ilk etken onun Abbâsî Devleti çatısı altında hatta onun başkenti Bağdat'ta yaşayan birisi olmalıdır. Konuyla ilgili olarak Nur Velî'nin, onun râşit halifeler, Ömer b. Abdülaziz ve Abbâsî idarecileri için kullandığı halife ifadesini takiiye ihtimali olarak görmesi (Nur Velî, 2014: 202) ilmî olmayan bir bakış açıdır. Hele ki Mes'ûdî'nin Amr b. el-Âs için onun Resûlullah ile alay edenlerden olduğunu ve "Doğrusu asıl soyu kesik (ebter) olan sana kin duyandır." ayetinin onun hakkında indiğini söylemesi (Nur Velî, 2014: 209) Nur Velî'nin ön yargısının derecesini göstermesi açısından önemlidir. Mes'ûdî'nin eserinde geçen ifade Amr değil onun babası Âs ile ilgili bir durumdur. (Mes'ûdî, 1409: 3/23)

Mes'ûdî'nin Şîa mezhebine mensup olduğuna dair Tâlibîler yani Hz. Ali'nin babası Ebû Talib'in soyundan gelenlerle ilgili sözleri delil getirilmektedir. Onlardan Emevî ve Abbâsî idarelerine fiilen muhalefet edip de vefat edenleri kitabına alması, Emevîlere karşı harekete geçenleri övmesi ve onların yaptığını "iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak" kapsamında değerlendirmesi gerekçe olarak ortaya konulmaktadır. (Süveykit, 1986: 76) Me'mûn döneminde Ebû's-Serâyâ ve İbn Tabatabâ'nın idareye karşı çıkışlarını anlatırken "Ebû's-Serâyâ, İbn Tabâtabâ ve Bir Grup Alioğlunun (Aleviyyîn) Hurûcu" başlığını kullanmakta ve onların idareye isyanlarını karşı çıkış (hurûc), ortaya çıkış (zuhûr) gibi ifadelerle anlatmaktadır. (Mes'ûdî, 1409: 3/438-440) Ancak Alioğullarının gerek Emevî gerekse Abbâsîlere karşı

hareketlerini isyan (se'ır) kelimesi ile değil de hurûc veya zuhûr gibi kelimelerle açıklayan bir çok meşhur tarihçi vardır. Dolayısıyla daha çok mazlum görülen ve Hz. Peygamber, Hz. Ali, Hz. Fâtıma sevgisinden kaynaklı olduğunu düşündüğümüz onların torunlarının gerçekleştirdiği hareketler için bu kelimeleri kullanmayı uygun gören tarihçiler Şîî eğilimlerinden hareketle böyle bir kullanıma gitmemişlerdir. Mes'ûdî de aynı yolu takip etmiş gibi görünmektedir.

Mes'ûdî'nin Şîî eğilimli olduğuna gerekçe olarak gösterilen diğer bir husus Abbâsî Halifesi Muntasır'ın Alioğullarına iyi davranması, onların aleyhindeki casusluk faaliyetlerinin sonlandırılmasını olumlu olarak dile getirmesi gösterilmektedir. (Süveykit, 1986: 76. Krş. Mes'ûdî, 1409: 4/170) Emevî ve Abbâsîler dönemlerinde Alioğullarına karşı iyi davranan her idarecinin söz konusu faaliyeti genel olarak tarihçiler nezdinde olumlu olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu gerekçeyle de Mes'ûdî'nin Şîî eğilimli olduğunu söylemek zorlama olacaktır. Bu, olsa olsa onun Şîîlerden etkilendiğini göstermektedir. Nitekim bu etkilenmenin bir sonucu olarak Mes'ûdî, önceki kitaplarında Alioğullarından hapisteyken veya zehirlenerek öldürülenlerle ilgili geniş bilgiler verdiğini söylemekte, Emevî, Abbâsî ve başka devletler ya da beyliklerin idarecilerinin öldürdüğü veya zehirlediği kişileri isim isim vermektedir. (Mes'ûdî, 1409: 4/95) Mes'ûdî, aynı kitabının başında kitabın yazılmaya başladığı tarih olan 332/943 yılına kadar Tâlibîlerden idareye karşı çıkıp da (zuhûr) öldürülenlerin isimlerini yazacağını ifade etmiştir. (Mes'ûdî, 1409: 1/18) Kitabının başındaki bu ifade de onun Şîî mezhebinden olduğuna delil olarak gösterilmiştir. (Süveykit, 1986: 76) Mes'ûdî'nin Emevîleri yeren Alioğullarını ön plana çıkaran bir bakış açısının olduğu görülmektedir. Ancak bu onun yüzde yüz Şîîliğe meyilden ziyade Emevî karşıtlığından kaynaklanan bir durum gibidir. Aynı şekilde genel olarak mağdur ve mazlum olarak görülen Alioğullarının yanında yer alması gibi görünmektedir. Zira Alioğullarından idareye karşı çıkıp öldürülenlerin zaman zaman Ehl-i Sünnet alimleri tarafından da desteklediği bilinmektedir.

İbn Hacer, Mes'ûdî'yle ilgili "Onun kitapları, Şîî ve Mu'tezilî olduğunu gösteren rivayetlerle doludur. Hatta o bu amaçla Abdullah b. Ömer'in Hz. Ali'ye biat etmekten geri durduğunu ancak daha sonra Yezîd'e ve Abdülmelik b. Mervân adına Haccâc'a biat ettiğini söylemiştir. Onun kitapları bunun gibi birçok rivayet içermektedir." (İbn Hacer, 1971, 4/225) demektedir. Böylece İbn Hacer, Abdullah b. Ömer üzerinden Mes'ûdî'yi Şîîlikle itham etmektedir. Mes'ûdî, isimlerini tek tek verdiği bir grup sahâbîyle birlikte Abdullah b. Ömer'in de Hz. Ali'ye biatten geri kaldıklarını söyler. Bu arada Abdullah b. Ömer'in Yezîd'e ve Abdülmelik b. Mervân adına Haccâc'a biat ettiğini de söyler ancak başka herhangi bir yorum yapmaz. Bu sahâbîleri kötülemez sadece onların Hz. Osman taraftarı (Osmâniyye) olduklarını ifade eder. (Mes'ûdî, 1409: 2/353) Dolayısıyla İbn Hacer'in onu bu hususta Şîîlik ile itham etmesi doğru görünmemektedir. Eğer Mes'ûdî, Hz. Ali'ye biat etmedikleri için söz konusu sahâbîlere kötü söz söyleseydi o zaman Şîîliğe meyilden bahsedilebilirdi ancak böyle bir durum da görünmemektedir. Bu satırlarda en fazla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman söz konusu edilmeksizin Hz. Ali'yi öne çıkarma hissedilmektedir. Bu husustan dolayı Şîîliğe meyil değil en fazla Hz. Ali'ye bir meyil söz konusu edilebilir. Zaten İbn Hacer'in ifadelerinde Şîî ve Mu'tezilî ifadelerinin yan yana kullanılması ve sadece bu örnek ile daha önce zikri geçen Hz. Ali'yle ilgili Mes'ûdî'nin olumlu sözlerinden bahsedilmesi de ithamların ne kadar gelişigüzel olduğunu göstermeye kâfidir. Gerçi ilk dönem İslam tarihinde Şîa ve Mutezile isimlerinin yan yana kullanılması, birçok kişi için Şîî ve Mutezilî olduğu denildiği yaygın bir husustur. Bu hususun farklı sebepleri olmakla birlikte bu kullanımın en önemli sebebinin tanımadan yargılamak olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ilk dönem İslam tarihinde bile bir kişinin kendisi için hem Şîî hem Mutezilî ifadesi kullandığı bilinen bir vakia değildir.

Mes'ûdî'nin önceki kitaplarında Câhiz'in Hz. Ali'ye karşı Emevîleri destek için telif ettiği Osmâniyye vb. kitaplarına reddiye yazdığını söylemesi de onun Şîî eğilimine delil olarak ortaya konulmuştur. (Süveykit, 1986: 76) Hz. Ebû Bekir'in üstünlüğünü ortaya koyan faziletleri, Şîa'nın bu faziletlere yönelik itirazları, bu itirazlara verilen cevaplar, ayrıca Şîa'nın Hz. Ali'nin üstünlüğü için gösterdiği deliller ve bunlar hakkında Osmânîlerin değerlendirmelerini ihtiva eden *Osmâniyye* kitabıyla (Câhiz, 1991; Üzüm, 2007: 33/481-482) ilgili Mes'ûdî'nin önceki kitaplarındaki itirazlarını görmeden Şîîliğe meyilliye alakalı net bir şey söylemek zor görünmektedir. Çünkü Mes'ûdî'nin ifade ettiği gibi Câhiz, sadece Hz. Ebû Bekir'in halifelğe liyakatiyle ilgili kitap yazmamış o aynı zamanda

Abbâsoğullarının da Mervânîlerin de hilafete en layık kişiler olduğuna dair kitaplar yazmıştır. (Mes'ûdî, 1409: 3/237-238; Şeşen, 1993: 7/21-22) Dolayısıyla Câhiz'in bu konularda Mes'ûdî'nin ifadesiyle biraz ciddiyetsizliği (Mes'ûdî, 1409: 3/237) var gibi görünmektedir. Mes'ûdî'nin de Câhiz'i eleştirisi Hz. Ebû Bekir'in faziletlerini anlatması sebebiyle değil, her kesimi öven ve farklı sebeplerle eserlerini yazan bir kişi olmasından olsa gerektir.

Mes'ûdî'nin Abbâsî Devleti'ne karşı uzun bir süre devam eden Zenc isyanının liderinin Hz. Ali neslinden geldiği iddialarını reddetmesi ve Zenci liderinin Hz. Ali'nin torunlarına kötü davranması örnek gösterilerek onun Şîî eğilimli olduğu ifade edilmektedir. (Demirci, 2005: 12) Söz konusu hususlar, Şîî eğilimden ziyade Hz. Ali ve evladına karşı bir muhabbetin ifadesi olsa gerektir. Hz. Ali evladının, idarelere karşı giriştikleri hareketlerde Ebû Hanife, İmam Mâlik gibi önde gelen Ehl-i Sünnet alimlerinin de onlara destek verdiğini dikkate aldığımızda, gerek Hz. Ali gerekse Hz. Ali'nin evladına karşı zaman zaman mazlum olma ve mağduriyetlerinden hareketle verilen bir destek, onlara karşı bir sevgi söz konusudur. Dolayısıyla ele aldığımız iki eserinden hareketle Mes'ûdî'nin Şîîlik eğiliminden ziyade Hz. Ali ve evladına bir muhabbeti ve meyli söz konusu edilebilir. Mes'ûdî ile ilgili akademik bir çalışmaya sahip olan Emine Sonnur Özcan da kaleme aldığı eserlerden hareketle onun mezhepler üstü bir tavırla elinden geldiğince nesnel ve eleştirel davranmaya gayret ettiğini ifade etmektedir. (Özcan, 2014: 113)

Sonuç

İslam tarihçilerinin Şîî olmak veya Şîa'ya meyli bulunmak şeklinde eleştirilere maruz kalması tarihte görülen bir vakıdır. Bu eleştirilerin bir kısmı doğruları yansıtmakla birlikte bir kısmının geliş güzel yapıldığı görülmektedir. Özellikle Hz. Ali ve evladına karşı beslenen muhabbet ve meyilden kaynaklanan bazı sözler, Şîa'ya meyil gibi algılanmıştır.

Önemli bir İslam tarihçisi ve coğrafyacı olan Mes'ûdî'nin Ehl-i Sünnet'in Şâfiî mezhebinden olduğu söylenirken Mu'tezilî, Şîî veya Şîa'ya meyli (teşeyyü) olduğu şeklinde eleştiriler de yapılmıştır. Söz konusu tarihçinin mezhebi için söylenen sözlerin farklılığı bile eleştirilerin bir kısmının yanlış olduğunu baştan göstermektedir. Aynı zamanda bu husus, İslam düşünce tarihinde yapılan bazı eleştirilerin isabetli olmadığını da ortaya koymaktadır. Gerek Mes'ûdî için Mutezilî ve Şîî ifadelerinin birlikte kullanılması gerekse Mes'ûdî'nin İmâmiyye ifadesine yüklediği anlam, söz konusu terimlerin dönemlere göre aldığı anlamların ve geçirdiği değişimlerin iyice araştırılması gerektiğini göstermektedir.

Mes'ûdî'nin elimizde mevcut bulunan *Mürûcû'z-Zeheb* ve *et-Tenbîh ve'l-İşrâf* isimli eserleri incelendiğinde onun on iki imamı kabul eden İmâmiyye Şîa'sına mensup olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Ancak kendisine Şîîler tarafından nispet edilen *İsbâtü'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib* eseri ve söz konusu eserin tahkik edenlerinin Mes'ûdî'nin İmâmiyye mezhebine mensup olduğuna dair Şîî alimlerden nakillerle açıklamalar yapması, Mes'ûdî'nin Şîa alimlerince kendi mezheplerinden gösterildiğini hissettirmektedir. Bu da alimlerin ve eserleriyle halk üzerinde belli bir ağırlığı olan müelliflerin, bazı mezhep mensupları tarafından kendi mezheplerindenmiş gibi gösterilmeye çalışıldığını ortaya koymaktadır. Burada Mes'ûdî gibi tarih ve coğrafya alanında uzman bir kişinin seçilmesi hiç şüphesiz tesadüfi değildir. Bunda onun, Hz. Ali ve evladına karşı olan muhabbeti ve meyli, Emevî ve Abbâsî idarecileri için kullandığı dili etkili olsa gerektir. Ayrıca on iki imama ilgili yazılan Şîî eserlere bakıldığında Mes'ûdî ile birlikte on iki imamın hayatını, fazilet ve mucizelerini anlatan eserlerin biraz daha öne çekilmeye çalışıldığı söylenebilir. Zira Mes'ûdî'ye ait olmadığını kabul ettiğimiz *İsbâtü'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib* eseri bu konuda yazılmış ilk eser gibi görünmektedir.

Mes'ûdî'nin Hz. Ali'nin faziletleri ve özellikle dönemlerindeki idarelere karşı çıkışlarında öldürülen Hz. Ali çocukları hakkında kullandığı dil, rahatlıkla onun Hz. Ali taraftarlığı ve ona karşı meyli anlamına gelmektedir. Onun, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer başta olmak üzere bütün sahâbîlerden Hz. Ali'nin daha faziletli olduğu, hilafete de onlardan daha fazla hak sahibi olduğu gibi ifadesinin olmaması sebebiyle Şîa'ya meyli yani teşeyyü'dan ziyade Hz. Ali ve evladına meyli şeklinde bir ifade daha uygun olur.

Burada Mes'ûdî'nin, mezheplerin görüşlerinin kendi kitaplarından verilmesi ya da söz konusu mezhebe mensup birisi tarafından görüşlerle ilgili onay alınması gerektiği sözü dikkat çekici ve onun mümkün merteye objektif ve mezhep görüşleriyle ilgili tarafsız olmaya çalıştığına göstergesidir. Aynı şekilde bir kişi eleştirilirken, onun kendi kitaplarından gerekçelerin ortaya konulması önemli bir husustur. Zira Mes'ûdî'yi Şîi olmakla eleştirilenler buna dair ciddi deliller ortaya koyamamaktadır. Bu noktada onun Şîi mezhepler ve imâmet ile ilgili görüşlerinin yer aldığı kitapların elimizde mevcut olmadığını da hatırlatmamız gerekmektedir. Söz konusu eserler ortaya çıktığında onun mezhebiyle ilgili görüşlerde değişiklikler olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Avcı, C. (2004). Mes'ûdî Ali b. Hüseyin. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 29/353-354.
- Aşıkutlu, E. (2011). Teşeyyü'. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 40/564-565.
- Bağdatlı İsmail Paşa. (1951). *Hediyetü'l-Ârifin Esmâ'ü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. (1991). *Osmâniyye*. (thk. Abdüsselâm Muhammed Harun). Beyrut: Dâru'l-Cil.
- Demirci, M. (2005). *Siyah Öfke*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Eser, M. (2020). Mes'ûdî, Hayatı ve Eserleri. *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Faruqi, M. J. (2006). Is There a Shî'a Philosophy of History? The Case of Mas'ûdî. *The Journal of Religion*, 86 (1), 23-54.
- Fiğlalı, E. R. (1996). Gadîr-i Hum. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 13/279-280.
- Fiğlalı, E. R. (2001). İsnâşeriyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 23/142-147.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (1379). *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (1326). *Tehzîbü't-Tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatü Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmiyye.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. (1971). *Lisânü'l-Mizân*. 7 Cilt. 2. Basım. (thk. Dâirati'l-Meârifî'n-Nizâmiyye). Beyrut: Müessesetü'l-A'lâmî.
- Mes'ûdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (1938). *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. (thk. Abdullah İsmâil es-Sâvî). Kahire: Mektebetü's-Şarkî'l-İslâmiyye.
- Mes'ûdî. Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin. (1409). *Mürûcû'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher*. (thk. Es'ad Dâğır). Kum: Dâru'l-Hicre.
- Müellifi meçul. (ts). *İsbâtü'l-Vasiyye li'l-İmâm Ali b. Ebî Tâlib*. 5. Baskı. Kum: Mektebetü Basîretî.
- Nur Velî, A. M. (2014). *Şîa ve Tarihi Rivayetler*. (çev. Mücahit Yüksel). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Öz, M. (1998). Hişâm b. Hakem. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18/153-154.
- Öz, M. (2010). Şîa. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 39/116-120.
- Öz, M. (2000). İmâmiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 22/207-209.
- Öz, Ş. (2008). *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İsar Vakfı Yayınları.
- Özcan, E. S. (2014). *İslam Tarihyazımında Gerçeklik ve el-Mes'ûdî*. Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Pierce, M. O. (2013). Remembering the Infallible Imams: Narrative and Memory in Medieval Twelver Shi'ism. Dissertation of Doctora. Boston: Boston University Graduate School of Arts and Sciences.
- Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân. (2003). *Fethu'l-Mugîs bi-Şerhi Elfıyyeti'l-Hadîs li'l-İrâkî*. (thk. Ali Hüseyin Ali). Mısır: Mektebetü's-Sünne.

- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi. (1413). *Tabakâtü'sh-Şâfi'iyyeti'l-Kübrâ*. 10 Cilt. (thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî – Abdülfettâh Muhammed el-Hulv). Kahire: Dâru Hecer.
- Süveykit, Süleyman b. Abdullah el-Müdeyd. (1986). *Menhecü'l-Mes'ûdî fî Kitâbeti't-Târîh*. Riyad: y.y.
- Şeşen, R. (1993). Câhiz. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 7/20-24.
- Topgül, M. E. (2012). Bir Cerh Sebebi Olarak Teşeyyu' (Şiîlik Eğilimi) Kavramına Tarihsel Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42 (1), 47-76.
- Üzüm, İ. (2007). Osmâniyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 33/481-482.